

FILOZOFIJA ODGOJA

PREDAVANJE

BR. 17.

HELENISTIČKO-RIMSKO RAZDOBLJE

POVIJESNE PREMISE:

- Osvajanja Aleksandra Velikoga (334.-323.) i stvaranje kratkotrajne svjetske države vode do miješanja različitih kultura Istoka i Zapada.
- **Prevaga grčkog duha i grčke kulture** na Sredozemlju (helenistički jezik...koine: zajednički jezik, grčki aleksandrijski dijalekt).
- Iako rimljani 146. god. osvajaju Grčku (vojnički), grčka definitivno osvaja Rim (kulturno), odnosno Zapad.

KULTURNE PREMISE:

uz **Atenu** naj važniji su gradovi :

Aleksandrija – najveća knjižnica;

Antiohija – Sirija (danas u Turskoj) prema kršćanskoj tradiciji naziv »kršćani« ;

Pergam - pergamska knjižnica (s oko 2000 svitaka) ubrajala se, uz aleksandrijsku, u vodeće knjižnice helenističkog kulturnog kruga

Razmjena znanja omogućava razvoj specijalnih znanosti: **matematika** – Euklid, Heron; **fizika** - Arhimed, **geografija** - Eratosten, **biologija, gramatika, filologija, povijest, ...)**

što se filozofije tiče...

- Grad-Država (Polis) nestaje a s njime i gradski identitet.
- Čovjek / pojedinac je bez pravog oslonca, izgubljen, osamljen .
- temeljno pitanje postaje **pitanje sreće pojedinca.**
- **ideal mudraca**: postići ili sačuvati kakav-takav integritet - **nepomućenost (ataraksiju).**
- DAKLE,
- - važnost poprima **praktična** uloga filozofije kao životnoga uvjerenja – **etika**

Od filozofije preostaje filozofija svakodnevnog života – etika.

No filozofija bez ontološkog temelja (metafizike) gubi izvornu snagu pa će smiraj i razlog življenja ljudi tražiti u mistici, odnosno u religiji.

Filozofija se ide u dva smjera:

1. Etički smjer

- stoa (stoicizam)
- epikureizam
- skepticima

2. Religiozni smjer

- sinkretističke religije Istoka
- kršćanstvo

Stoicizam

Praktična filozofija – etika, koja se paralelno razvija uz učenja Platona i Aristotela.

To su filozofske ideje na tragu sokratovskih škola od IV. st. pr.n.e. pa sve do II. stoljeća n.e.

Izvorno je to grčko učenje

Grčka stoa:

- **Zenon** iz Kitiona (336-264.) – sokratovska škola **Antisten**, **Diogen** (zvani cinik), **Krates**, **Kleant**, pa **Hrisip**.

koje će preuzeti Rimljani.

Rimska Stoa:

- **Seneka** – rimski senator
- **Epiktet** – bivši rob
- **Marko Aurelije** (121-180.) – car

Osnovni moto stoika je: **Život u skladu s prirodom:** mudar čovjek živi u skladu s prirodom i vlastitim razumom, jer tako postiže mir duše.

Najznačajnije vrline su: razumnost, pravednost i umjerenost.

Filozofija stoe

Stoici dijele filozofiju na: **logiku, fiziku, i etiku.**

Značenje pojedinih disciplina pojašnjavaju slikom voćnjaka:

- **logika** odgovara zaštitnim zidovima (unaprjeđuju logiku sudova a ne samo Aristotelova logika pojmov)
- **fizika** je stablo što raste prema gore, a
- **etika** su plodovi vrta.

Filozofija stoe

- svijetom vlada **logos** (svjetski um) – **sudbina** (fatum) – providnost
- u svakoj stvari prebiva dio logosa (**spermaticki logos**) kao sjeme i zato je moguća spoznaja
- (mudar) čovjek prihvaća **nužan poredak** svijeta i živi prema tom neizbježnom poretku

Filozofija stoe

ideal stoika:

živjeti u skladu s prirodom svijeta i s vlastitom razumnom prirodom

cilj stoika:

- nepomućenost duševnoga mira
- vrlina autarkije — samodostatnosti (»biti sam sebi dostatan«), biti smiren, bez afekata (tj. **apatičan**)
- fatalizam i izdržljivost: **sloboda** se sastoji u **uviđanju nužnosti**; *sudbina vodi one koji to hoće, a vuče one koji to neće: koliko ću živjeti, to je stvar tuđe volje, ali od mene zavisi to da dokle god živim, živim kao čovjek.*

Stoička etika

- **Etika** je pomirenja i bespomoćnosti, fatalizma i pasivnosti. Ali to je ujedno etika snažne **ličnosti koja vlada sobom**, jer se oslobodila sitničavosti i afekata i stekla **ravnodušnost i nepokolebljivost**.
- Osnovno pravilo stoičke etike: **izdržati, ostati snažan i jak da podneseš sudbinu i sve što ti život donosi**: blažen je onaj koji se zadovoljava onim što ima
- Stoička je etika **individualistička**: ne teži sreći društva kao cjeline nego sreći pojedinca.
(Stoikom se i danas naziva onaj koji smireno prima iskušenja života jer udarce sudbine smatra neotklonjivima).

Rimski stoicizam

Seneka: porijeklom iz Kordobe (Španjolska), rimski senator i filozof.

- Njegova filozofija življenja preporuča ravnodušnost prema sudbini: *filozofija uči djelovanju a ne govorenju i zahtijeva da svako živi po svome načelu, da život ne proturječi riječima, da život ima jedno lice.*

Oblikovao je osnovni zakon humanizma:

- Homo sacra res homini - **Čovjek je čovjeku svetinja.**
(to znači da, za razliku od Aristotela, za njega i robovi ljudi i sa njima treba postupati humano).

Epikureizam

Utemeljitelj: **Epikur** (341-270.)

Napisao je oko 300 znanstvenih radova.

Njegova djela nisu sačuvana u cjelini.

O njemu je najviše pisao njegov sljedbenik iz Rima **Tit Lukrecije Kar** u djelu je „*O prirodi stvari*”.

Mjesto gdje je Epikur predavao zvalo se **Epikurov vrt** - vedra i optimistička životna zajednica: svako živo biće po naravi teži ugodi, a izbjegava bol.

Cilj je života bezbolnost kao ugoda.

Ideal: **bezbolan mir** (tjelesno zdravlje) i **bezbrižnost**. **Ugoda** je odsutnost bola i nemira.

Između ugone i bola nema nikakva međustanja. Kad se odstrani fizička bol (zbog nedostatka) i psihička bol (zbog strahova), postiže se ugoda.

- Da bi se to (do/po)stiglo potrebno je prevladati strah od smrti i od bogova, jer se sve to temelji na neznanju i predrasudama.
- Tako na pr. besmislen je i strah od smrti,
- jer: . *Dok smo mi, nema smrti; a kad nastupi smrt, tada više nema nas.*

Epikurov "tetrafarmakon" (čtetvorodijelni lijek)

Sastoji se iz 4 ključne maksime oko kojih se zasniva čitava njegova filozofija. Ove jednostavne izjave imaju smirujuće djelovanje :

1. Ne trebamo se plašiti Boga (Univerzuma, više sile, životne energije...).
2. Gde je smrt tu nismo mi, gde smo mi tu nema smrti - Ne plašite se smrti.
3. Lako je doći do životnih užitaka i dobara - Za pravu sreću nama zaista ne treba puno, ali mir je neophodan.
4. Lako je izdržati teške stvari koje život nosi - Akutan bol je oštar ali kratko traje; Hrončan bol je dugotrajan, ali i tup.

Dakle prema Epikuru bogovi ne zahvaćaju u svijet. Oni se nalaze u među-prostor gdje vode sretan život čiji mir ne kvare napornim zaduženjima.

Epikur je u svom učenju tvrdio i da su sve pojave u prirodi uzrokovane **unutrašnjim zakonima** i da **nema nikakvih mističnih sila**.

Za njega svijet je vječan, materijalan i jedinstven. Poznata je njegova izreka: *Svemir je uvijek bio takav kakav jest i uvijek će takav biti.*

Kako je najveće dobro blaženstvo i uživanje, zadatak filozofije je da pronade put do sreće.

Tvrdio je da je pravo uživanje duhovno uživanje u prijateljstvo i u znanje.

Epikurejskom mudracu nisu cilj tjelesne, osjetilne naslade (kao kirenjanima), već:

- viša i trajna zadovoljstva;
- radost duha;
- ono što doživljavamo u ljepoti, prijateljstvu, solidarnosti, razboritosti, mudrosti, čestitosti pravednosti.

Slučaj i sloboda

Za epikurejce sloboda svoj uzrok nalazi u **fizici** koja isključuje djelovanje bilo kakvih nepoznatih, mističnih sila.

sve se sastoji od atoma i praznog prostora.

Atomi pri svom kretanju **spontano skreću s puta** i nepredvidljivo (tj. slobodno) se sudaraju i međusobno isprepleću.

Nije, dakle, sve određeno bezuvjetnom nuždom, nego je moguć i **slučaj**, a onda i **slobodno djelovanje** čovjeka.

Marko Tulije Ciceron

Rimski eklekticizam

- (Rimski govornik, filozof i političar. Obavljao je visoke državne funkcije, nastupao je kao branitelj u civilnim procesima, kao konzul otkrio je Katalininu urotu i dobio naziv otac domovine. Stradao je kao žrtva proskripcija: *osude na smrt* bez prethodnog suđenja. Zavedene u *starom Rimu* u vrijeme građanskih ratova. To je popis državnih neprijatelja koji se izložio na javnim mjestu. Onaj čije se ime nalazilo na njemu bio je automatski osuđen na smrt. Njega je mogao svatko ubiti bez ikakvog upozorenja ili odgovornosti.)
- Humanistički ideal su mu rani stoici.
- Njegovo je filozofsko stajalište mješavina akademske skepse i stoičko-peripatetičkih shvaćanja.
- U djelima povezuje misli iz različitih antičkih škola (= ekletizam).

Skepticizam

Osnivač **Piron** iz Elide (365.-275. pr. n.e.), grčki filozof.
Skepsa (doslovno - gledanje uokolo)

- Piron sustavno obnavlja kritički postupak koji su ranije koristili sofisti. Do sigurnih spoznaja ne možemo doći niti osjetilima, niti mišljenjem. Ne postoji neki kriterij istine, već samo *vjerojatnosti*. Skepsa tu metodološku **sumnju** izražava *krilaticama*:

...ne baš... ...vjerojatno... ...sve je neodređeno

Sve je relativno, jer relativan je:

- onaj koji sudi, jer su različita živa bića, ljudi, osjetni organi okolnosti...
- ono o čemu se sudi: već prema svojoj veličini stvari se drukčije pojavljuju (zrno pijeska - tvrdo, gomila pijeska - mekana)
- onaj koji sudi i ono o čemu se sudi zajedno: prema položaju ²² promatrača stvari izgledaju drukčije...

CILJ: ataraksija

- Zbog jednake snage u suprotstavljenim stvarima i argumentima, **priklanjamo se uzdržavanja** od suda.
- Skeptik bi se morao uzdržavati i od **djelovanja**. No, budući da je to nemoguće, on se okreće „svakodnevnu životnom iskustvu.
- Ne postoji neki kriterij istine, već samo **vjerojatnosti**.
- Skeptici uviđaju da su teza i antiteza konačno uvijek u ravnoteži.
- Mi ne možemo doći, smatraju oni, ni do kakve sigurnosti, ne možemo spoznati kakve su stvari u sebi.

Iako iz skepse nema izraza u nekom sigurnom znanju, Pironov zaključak nije pesimističan. Mudar čovjek će se uzdržavati (epohe) od izricanja bilo kakvih sudova, kako o stvarima tako i o djelovanjima (teorija i praksa); tek tada može postići duševni mir (ataraksiju).

On će se konformistički pokoravati običajima sredine u kojoj živi, bez potrebe za uvjerenjem kako su ti običaji bolji od drugih, kako je bilo što po sebi dobro ili lijepo.

- **ATARAKSIJA, A NE SPOZNAJA, CILJ JE FILOZOFIJE.**

Što je, dakle, istina?

- Uviđanje relativnosti znanja vodi nas do sumnje (skepse)
- Opravdano je onda uzdržati se od izricanja bilo kakvih određenih sudova.
- To nije nedostatak, nego prednost: jer je onaj tko je opredijeljen - **uznemiren**, a tko je ravnodušan - **nepomućen**.
- Cilj je **vrlina suzdržavanja** (epohe) i postizanje **nepomućenog duševnog mira** (ataraksija).

Kraj grčke filozofije

- Ideje i rješenja koja su funkcionirala u samodostatnom polisu nedostatna su u mega-državi – mješavini različitih civilizacija, vjera, običaja...
- Sve je očitiji trend raspadanja ideala antičkog svijeta.
- Pojedinaac je prepušten sebi – pokornički se prepušta lokalnom običaju i zakonima države (prema kojoj se osjeća nemoćnim).
- Pokušava spasiti barem svoj unutarnji mir (**ataraksija**).

Dolazi razdoblje u kojem će se čovjek **obratiti vjeri** i u njoj tražiti utočište.

O OBRAZOVANJU
U HELLENISTIČKO-RIMSKO
RAZDOBLJE

HELENIZAM DAKLE

označava pad grada-države (polis) i nastanak teritorijalnih monarhija

Obilježeno je:

- Individualizmom
- Više specijaliziranom kulturom (rođenje knjižnica)
- Potragom za srećom.
- Etički zadatak filozofije je: apatija, atarazija

Helenistička pedagogija se usredotočuje na:

- Moralno obrazovanje
- Briga o sebi
- Samokonrola
- Duhovno vježbanje u doziranju užitaka

- Obrazovanje ograničeno je na škole,
- veliku ulogu poprima proučavanje jezika, smatrana nužnom nakon sve češćeg kontakta s novim ljudima, novim kulturama i novim jezicima,
- to je dovelo do potrebe definiranja ili ponovnog otkrivanja oblika nacionalnog jezika.

- Škola počinje oko sedam godina, dok se obrazovanje u ranom djetinjstvu uvijek prepušta obiteljskom utjecaju.
- Dobrostojeće obitelji povjeravale su svoju djecu na skrb dadilja - ženska verzija pedagoga- koje su se brinule o prvom učenju djeteta.
- U obiteljima koji si nisu mogle priuštiti taj odgojni lik, ono je povjereno majci ili drugim ženama prisutnim u obitelji (uglavnom bakama ili tetama).

- Individualni karakter obilježava ovu ranu fazu obrazovanja: dijete bi odrastao i obrazovao se individualno, i to naročito u društvu braće ili rođaka.
- Tek nakon sedme godine života, i ulaska u školu, obrazovanje je poprimao kolektivni karakter.

- U školi dominiraju dva glavna obrazovna lika: učitelj (*didáscalos*) i učitelj jezika (*grammatistés*). Prvi se bavio prenošenjem općeg obrazovanja djeci, od njega se nije tražilo nikakvu obrazovnu kvalitetu koja je mogla utjecati na osobnost učenika.
- Zapravo, nije mu bilo potrebno nikakvo profesionalno osposobljavanje, radilo se o osobi koji nije uživala puno prestiža u društvu tog vremena.

- Drugačija je uloga bila ona nastavnika jezika, koji je - često intervenirajući samo na kraju osnovnog obrazovnog razdoblja, tj. kada su učenici već imali dvanaest ili trinaest godina - bio odgovoran za učenje, čitanja i pisanja.
- I to posredstvom ponavljajućih metoda, uglavnom utemeljene na monotono vokalno ponavljanje pisama i slogova.

Pedagoške metodologije onog vremena koristile su uporabu tjelesnog kažnjavanja, smatrano kao neophodno sredstvo u formiranje mladih.

Ova je kažnjavajuća vizija obrazovanja bila u skladu s vizijom djetinjstva promatrano kao 'prolazno razdoblje' u razvoju čovjeka, kojeg treba prevladati radi postizanja cjelovitosti odrasle dobi.

- Još jedna važan lik u obrazovanju mladog učenika, koji se međutim nalazi na marginama formaliziranog školastičkog svijeta, bio je lik paidagogós-a.
- U početku je to bio rob zadužen čuvanju djeteta. Njegova je 'pedagoška' zadaća bila da otprati djete u školu i da ga vrati doma na kraju lekcija.
- Naknadno poprimio je službenu ulogu čuvara i potpore obučavanju mladiča koji su mu bili povjereni, ponekad dosežući autoritet koji je bio daleko nadmoćniji od onoga didáscalosa.

- U dobi od četrnaest godina života, ili kad su se učenici posjedovali čvršću sposobnost čitanja i pisanja, tada bi završavalo osnovno obrazovanje, i započimalo se sa srednjoškolskim obrazovanjem, u kojemu dominira lik grammatikósa.
- On je učenike uvodio u svijet gramatike i dubljeg proučavanje jezika, utemeljene na klasičnoj književnosti, koja se uglavnom sastojala od epske poezije.
- Te su studije često bile integrirane s drugim disciplinama, promatrane kao komplementarnim, poput glazbe, glume, crtanja, računanja, gimnastičkih vježbi.

- Nakon čega školski su predmeti u većini slučajeva organizirani u dvije različite kategorije:
- one koje se odnose na ekspresivno književno polje (gramatika, retorika, dijalektika) i
- one koje se odnose na matematičko polje (geometrija, aritmetika, astronomija, teorija glazbe).

- Gimnastika, kao temeljno obrazovno iskustvo, i dalje ima svoje mjesto u obrazovanju mladih učenika, iako je *efebía*, u helenističko doba, postala institucija bez ikakve vojne vrijednosti.
- U nekim se škola i dalje podučavala borba, pancrazio (osobito nasilna vrsta borbe) i gimnastika (obrazovni aspekt više općeg nego li specifičnog karaktera) koja je također uključivala profinjenost estetske osjetljivosti, premda više nisu bile rezervirane isključivo mladim aristokratima, već svakoj mladoj sposobnoj osobi, je su poprimale osobine masovne zabave.
- To znači da, s obrazovne točke gledišta, pored već uvaženog lika pedotríbe, učitelja gimnastike i duhovnog vodiča u ponašanju ali ne samo, pridružuje se i likj *gymnastésa*, tj. trenera kakvog mi danas poznajemo.

- Ne smije se zaboraviti da se odnos helenističkog svijeta prema kulturi duboko promijenio u odnosu na prošlost.
- Na općoj razini nailazimo na oštru polemiku protiv profesora i akademika klasičnog doba, utemeljena na novo nastale filozofske pokrete poput epikureja, stoika, skeptičara, cinika, koji su podučavati tehnike povlačenja u sebe, tražeći mir i ravnotežu u vlastitom unutarnjem ja.
- Mudrac se više ne podudara s obrazovanim čovjekom, već s čovjekom koji vlada nad svojim potrebama i samosvjestan je sebe a - druga temeljna promjena - ovo je novo znanje moglo predstavljati zajedničku baštinu svih.

- Ovaj novi zahtjev svoje korijene, na društvenoj razini, nalazi u promjenama koje je poprimio novi ekonomski-politički stil života.
- Referentni konteksti s komercijalnog, ekonomskog i kulturnog gledišta su izrazito veći i skladniji i kao takvi favorizirajući razmjene i susrete.
- To s jedne strane vodi do povećanja bogatstva u rukama povlaštenih obitelji, ali s druge do mnogo bržih i nepredvidljivih promjena koje većinu gura u stalnoj nesigurnosti.

- Još jedna snažna promjena, koja proizlazi iz tog proširenja političkih i trgovinskih horizonta, jest oslabljenje ako ne i nestanak domovinskog osjećaja u liku kozmopolitizma, budući da su se pojedinci više osjećali građani svijeta nego li povezani s nekim gradom ili Državom.
- Na obrazovnoj razini, kao posljedica tog promijenjenog osjećaja pripadnosti, to s jedne strane vodi do veće inzistiranja na učenje materinjeg jezika, ali i s druge strane – što je u suprotnom smjeru - uvođenju koinè diálectos, tj. "zajedničkom jeziku" kao proizvod prilagodbe klasičnog grčkog jezika utjecajima jezika drugih populacija.

- Čak se i mišljenje oslobađa osobito krutih predrasuda i klasifikacija, do toga da, na obrazovnoj razini, postoje dva snažno suprotstavljena stava:
- s jedne strane formalizirano obrazovanje (koje u onom je razdoblju iznimno uspješan)
- a
- s druge strane, rađanje anti-akademske struje misli usmjerena na favoriziranje intimnijeg i anti-enciklopedijskog tipa znanja.

OBRAZOVNI MODELI ANTIČKOG RIMA

- PAIDEIA

Potpuna obuka pojedinca

↓
Na latinskom,
odgovarajuća riječ je
HUMANITAS

Društvo temeljeno na
trgovini, obrtništvu
Postojanje škola

- EDUCATIO

Specifičnija vizija
Razvijanje moralnih,
intelektualnih i fizičkih
stavova mladih ljudi

↓
Za Varronea, povezana je
za rano djetinjstvo
Seljačko društvo
Obiteljsko obrazovanje
(arhaični Rim)

- Osnovni elementi obrazovanja:
- Rano djetinjstvo: važnost majke
- 7 godina: muško je dijete povjereno ocu koji ima ulogu pedagoga
 - Ono se ne temelji na plesu i glazbi kao u Grčkoj
 - Tjelesna vježba nije samoj sebi svrha, kao u grčkom društvu, već usmjerena je na zanimanja
 - Obrazovanje je konkretno i utilitarističko

- Veliku se važnost pridaje obučavanju ratnika: rat usmjeren na kolektivno dobro
- Borba nije korištena za isticanje pojedinca (kao u grčkom agonizmu), već za održavanje mira u zajednici

Rimski dječaci u arhaično razdoblje

- Obrazovani su od očeva koji ih je naučavao u **mos maiorum**: poštivanju običaja predaka
- Učio ih je čitati i pisati (odsustvo škola)
- U dobi od 16 godina imamo obred prolaza od **toga praetexta** (crvenih rubova) do **toga virile** (sva bijela)
- Dječaci postaju **građani**, odlaze na vojnu službu, sudjeluju u javnom životu

ŠKOLA U RIMU

Prva škola: rađa se između 240 i 230 godina p.n.v.

Utjecaj grčke kulture: od mos majorum do humanitas ideala

Grci: postaju priznati učitelji, utemeljili škola u Rimu koje su posjećivali sinovi aristokrata

ŠKOLA U RIMU

- PRIMARNO PODUČAVANJE (oko 4. stoljeće, p.n.e.)
 - ✓ Od 7 do 12 godina s učiteljima poniznog podrijetla
 - ✓ Svrha: učiti čitati i pisati
 - ✓ Pasivne metode: učiti na pamet, prisiliti da se nauči
- SEKUNDARNO PODUČAVANJE (od 3. stoljeća, p.n.e.)
 - Teorijsko proučavanje jezika
 - Komentar na klasike
- VIŠA ŠKOLA (od 1. stoljeća, p.n.e.)
 - Škola retorike

OBRAZOVNI MODELI

CICERON

- ✓ Sinteza grčke i rimske kulture
- ✓ Važnost filozofije
- ✓ Utemeljitelj latinske škole retorike
- ✓ Upotreba mnemotehnike za učenje
- ✓ Oratorska vježba važnija od filozofskih studija

SENECA

Prihvata stoicizam

Filozofiju smatra alatom obrazovanja jer vodi nadvladavanju strasti i sebičnosti ("Pisma Luciliusu")

Marcus Fabius Quintilianus

- Veliki rimski pedagog
- Piše "*Institutio oratoria*" posvećeno oblikovanju savršenog govornika
- 'Summa enciclopedica' funkcionalnih disciplina za cjelovito obrazovanje
- Ars oratoria kao sredstvo obrazovanja
- Predviđa tri stupnja obrazovanja: primarnu školu, o gramatici, o retorici
- Važnost individualiziranog obrazovanja